

ПИЈЕЊЕ (И ТРПЕЗА) – ОПШТА КАРАКТЕРНА МЕСТА У БИОГРАФИЈАМА УСТАНИКА И ЊИХОВИХ САВРЕМЕНИКА

На основу увида у разноврсну фолклорну, етнографску, мемоарску, путописну, епистоларну, биографску, историографску и архивску грађу, која обилује и сведочи о појединостама и детаљима из живота и биографија знаменитих личности Првог и Другог српског устанка (1804–1815) – у раду се истражују, тематизују и анализирају епизоде које занимљивим примерима, на секундаран и посредан начин, употпуњују историју културе справљања, конзумирања, употребе и мерења запремина алкохолних напитака од воћа почетком и током 19. века. Помени винове лозе, винограда, грожђа, вина, ракије и пива јављају се у функцијама специфичне, али често и тенденциозне карактеризације јунака и испољавају се у разноврсним формама, од узгредно саопштеног податка, гласине и трача, преко лирске и епске песме, до жанрова предања и анегдоте.

Кључне речи: грожђе, виноград, вино, ракија, пиво, Први и Други српски устанак, устанички јунаци, биографије, лирска и епска песма, казивање, предање, анегдота.

Истражујући и проучавајући усмено-књижевно наслеђе епохе Српске револуције (1804–1833)¹, секундарно сам бележио записе који се тичу домаћих и свакодневних навика устаника и њихових савременика. У том распону и репертоару, као општа места, јављају се и секвенце у којима се настоји да се дочарају и односи јунака према пићу и трпези². Иако је, наизглед, реч о маргиналним, тривијалним, чак и баналним темама, ипак се њихов статус у биографским целинама испоставља као веома знатан и релевантан, јер битно карактерише јунака у епском³ и митском⁴ обзору, те у приватном

* branzlat@gmail.com

** Рад је резултат истраживања у оквиру делатности Института за књижевност и уметност у Београду, које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Шире схваћено, национални процес Српске револуције започет устанком 1804. окончан је Хатишерифом из 1833 (Љушић 2004: X).

² С обзиром на тему Међународног научног скупа „Савремена српска фолклористика 10”, устаничка трпеза разматра се узгред, а у првом плану су тополи пића и пијења.

³ На пример, посебан атрибутски елемент је „тулумина” Марка Караљевића „што је у потпуном сагласју са његовом епском одликом – склоношћу ка пијењу вина [...] Чини се да оружје на једној страни и вино на другој страни коња симболички представљају два основна пола Маркове карактеризације и личности, међу којима се на специфичан начин успоставља физичка, али и духовна равнотежа, коју карактерише ратничко и ’раблеовско’ схватање света” (Златковић 2006: 50, 51, 194, 210). „Јунаци свих времена испијају вино [...] Испијање вина се везује за све јунаке, независно од тога да ли припадају противничким таборима и сопственим редовима” (Самарџија 2014: 75, 77).

⁴ Кроз конзумацију и ритуално пијење алкохолних пића јунаци усмених умотворина сугеришу божанско порекло и наднаравну природу. Алкохолна пића део су паганских култова Инда, Скита, Трачана, Гета, Грка, Римљана, Словена, Германа (Тројановић 1896: 115; Чајкановић 1994: 112–116; Толстој, Раденковић 2001: 427–429).

животу⁵ или пак у позитивном или рђавом светлу⁶. Међу овом грађом испољава се разноврсност форми, превасходно усменог порекла – од успутних коментара, преко гласина и трачева, па све до суптилнијих и сложенијих стилизација у епским и лирским песмама, те предањима и анегдотама. Осим неколицине зборника фолклористичког одређења, оваква саопштења, међутим, нису систематизована, што умногоме усложњава и компликује истраживачки процес. Напротив, она се налазе свугде расута, диљем историографских, етнографских, биографских, аутобиографских, мемоарских, дневничких и путописних штива, затим у оквиру преписке савременика устанака, периодике, архивске грађе, деловодних протокола.

Према запажањима Вука Стефановића Караџића, у Србији његовог доба,

пиће је обично била вода. Вино се пије највише на частима, и то код богатији људи; а онако се уз јело највише пије шљивова ракија која је срећом врло мека, и зато здрављу ни мало не уди⁷ [...] По цијелој Србији, осим равне и баровите Мачве, може бити добро вино, као и по Маџарској⁸, али данас слабо ко сади винограде да продаје вино, него само помало за домаћу употребу. Млоги парлози, и стари и нови, свједоче, да се негда око винограда више радило, па ваља да су уз ратове батаљени (1969:169в).

Путујући Србијом 1829, међутим, пруски официр Ото Дубислав Пирх сведочи да су се у Смедереву одржали стари засади:

Смедерево је у целој Србији познато са свога грожђа и вина. Ту се сретно одржала прастара лоза; у осталој Србији виногради су већином пропали и тек за последњих четрнаест година изнова подигнути. Докле се у целој Србији налази само црно вино, овде роди и бело вино, које се по својој јачини и благом укусу равна маџарском вину. Виногради леже на југу и југо-западу, у полукругу око вароши (1900: 46).

Уочи Првог српског устанка (1804), према једном запису, култ виноградарства био је еквивалентан идентитетском статусу гусала⁹ међу Србима. Наиме, вели се да су Турци добро знали шта вино, ракија и гусле представљају српском народу. Приповеда се да су, у време подизања Буне на дахије, старци Бошњаци

⁵ „Анегдоте радо говоре о карактеристичним епизодама и појединостима из свакодневног и приватног живота војвода и других знатнијих савременика Устанка. По правилу, овај тематско-мотивски комплекс је најподложнији субјективним и емоционалним интерпретацијама и дорадама. Када је циљ да се личност прикаже у што ружнијем светлу, стварају се пригодне анегдоте које садрже компромитујуће садржаје” (Златковић 2007: 164–174).

⁶ Осим епских и митских конотација, прекомерно уживања вина може да има негативне, деградирале и погубне последице по углед и судбину епских јунака, те и да драматично утиче на исход историјских токова. Пораз у бици на Марици 1371, на пример, у традицији се тумачи опијеношћу српске војске. „Испијање вина је потпуна супротност епској акцији, што врло добро наглашавају преокрети као последице дуже пасивности јунака” (Самарџија 2014: 69–72).

⁷ Слично сведочи Ото Дубислав Пирх 1829: „Срби су у јелу врло умерени, и ма да им се не може порећи наклоност за вином и ракијом, опет за то, има врло мало пијаних о великим породичним или црквеним свечаностима” (1900: 37). Као лексичка јединица, шљивовица је присутна у Вуковом *Рјечнику* (1966: 921). Сима Тројановић сматра да је ракија „врло позно пиће”, јер се „у традиционалној српској литератури нигде не помиње” и истиче да се Срби „врло много лече комовицом” (1896: 120).

⁸ Претходно 1783. Захарије Орфелин је истакао какоћу мађарских вина: „Венгерскаја или маџарскаја вина јесу добра и здрава вина”, закључивши да је токајско вино најблагородније међу њима (1808: 54, 55, 172).

⁹ О култу гусала у српском народу, види Љубинковић 2017: 70–73.

своје млађе сународнике, који су одазили у помоћ Турцима, преко Дрине, у Србију, саветовали:

Синови, кад у Србију дођете понајвећма истребљујте оне који чокот окопавају и који у гусле ударају; јер кад се Вла напије вина и ракије, па узме гусле и уз њи се раздере, спомињући какав је био Марко или Јанко, све ти оно друго око њега на велике наше јаде полуди и подивља (Стојановић 1842: 360).

Виноградска традиција и певање уз гусле међу Србима у Босни и Херцеговини занимљиво се сустичу и у породичном предању које је, у јуну 1817, забележио Лукијан Мушички у манастиру Шишатовцу од највећег устаничког песника, гуслара Филипа Вишњића (Караџић 1988: 476, 496). Његова породица била је једна од најстаријих у селу Трнови, у нахији Зворничкој. Њихових је било педесет кућа и са припадајућој им земљом били су најимућнији. Поседовали су и „царска писма” (*темесус*) која су јемчила купљење десетка од људи настањених на њиховим имањима. Вишњић се сећао да је и његов отац користио то право које је почивало на заслугама њихових предака који су засадили први виноград, па су од њега Трновчани доцније раширили остале засаде (Крстић 1866: 239). Када се предање постави у шири контекст, могуће је успостављање паралела са делатношћу „културних јунака” којима се приписују родоначелне културне радње – добијање ватре, обучавање људи земљорадњи и сточарству (Meletinski 1983: 187).¹⁰

Другог, пак, необичног и великог песника устаничке епохе, Старца Милију, овековечио је Вук Караџић познатим анегдотским записима о његовој страсти пијења ракије. Кад се, у јесен 1822, у Крагујевцу, састао са Старцем Милијом, Вук се јадао:

Онда ми се тек радост окрене на нову тегобу и муку: не само што он, као и остали готово сви певачи (који су само певачи), није знао песме казивати редом, до само певати; него без ракије није тео ни запевати, а како мало сркне ракије, он се, и онако, које од старости, које од рана (јер му је сва глава била исечена тукући се негда с некаким Турцима из Колашина) слаб будући, тако забуну, да није свагда редом знао ни певати! (1833: XIV, XV)

Као даровит приповедач Вук је имао префињен осећај за детаље. Извандредан је опис Милијиног начина испијања ракије:

Он није имао обичаја, пити ракију из онога суда, у коме му се донесе; него је саспе у чутуру, коју је у јанџику носио, па после певајући припија сваки час помало. Ко се год деси код њега, он му наздрави, кад оће да пије, а пошто се напије, остави чутуру опет у јанџик, не пруживши је никоме. Кад би га ко онда запитао, каква је ракија,

¹⁰ Гласовита је библијска прича о Ноју који је први засадио виноград и најпре окусио вино, јер је после Потопа вода изгубила пређашњи пријатни укус (Орфелин 1808: 5). Такође, памти се да је винову лозу Бахус с Црнога мора донео у Грчку (Орфелин 1808: 6; Болић 1816: I, 14), па је раширио светом (Гревс 2002: 85–91). У српској традицији први култиватор лозе, вина и ракије је Свети Сава (Чајкановић 1994: 112–116). Занимљива је аналогија са предањима која спомињу друге пољопривредне културе. Збори се да је Доситеј Обрадовић први у Србију донео кромпир (Витезовић 1987; Zirojević 2008; Клеут 1990: 117). Приповеда се да је из Русије 1786. кромпире у Црну Гору донео владика Петар I Петровић: „*Otuda ime ruski i rusijanka odnosno rušnjak, kako su ga zvali u okolini Foče, u koju je kasnije prenesen. Uprkos ruskom imenu, Petar I doneo je kartofule iz Trsta, a ne iz Rusije*” (Zirojević 2008).

он је има обичај стресавши се и намргодивши одговорити: „Зла, синко, и грдна, не море грђа бити; не дао ти је Бог пити!” (1833: XV)

Разочаран и неповерљив старац, самотник и ђудљив, Милија је тражио утеху у гутљајима „грке” и „зле” ракије (Љубинковић 2010: 462). Међутим, његово одвраћање аудиторijума од пијења ракије може бити да не потиче из алтруизма, већ се чини да је мотивисано бојазнима да неће ни њему бити довољно.

Према забележеним анегдотама, јасно се запажа да је однос према капљици била важна компонента у биографији Доситеја Обрадовића, најзначајнијег књижевника епохе просветитељства. У традицији се памти да се Доситеј радовао добром роду и берби грожђа. Према наводима историчара Лазара Арсенијевића Баталаке, Доситеј је у Београду 1807, од Правитељствујушчег совјета сербског, добио турску кућу „са пространом авлијом и још пространијом баштом, засађеном свакојаким воћем и лозама” (1988: 405–408; Маринковић 1961: 90–93). Осим тога, и он је лично у башти запатио „лозе чудотворне”. Надао се да ће му оне већ треће године родити за петнаест акова¹¹ вина, па ће онда бити весела (Ковачевић 1949: 190). За његову љубав спрам добре капљице знали су његови читаоци и поштоваоци широм Србије, па „шиљали су му на дар и вина, и бермета¹², и шљивовице, што је он све умерено пио” (Огњановић 1900: 131; Маринковић 1961: 100). Док једне анегдоте инсистирају на његовој скромности¹³, друге га, пак, тенденциозно приказују као раскалашног. Нарочито су негативне опаске које потичу од Ивана Југовића (Јована Савића)¹⁴. Илустративни су Југовићеви стихови „против Доситеја” који опевају материјалне манифестације његове личности и наглашавају склоности према пићу и обилној трпези:

Не надај се, Доситеју,
Што с’ утек’о у Србију

¹¹ Аков – amphora (Караџић 1966: 5). Аков је стара мера за течност, према месту и времену различите садржине (Влајинац 1961: 109–115). „Један аков износи 54.30 литара” (Гарић Петровић 2011: 239; Поповић 1950: 95).

¹² З. Орфелин 1783. пише о бермету или пеленовом вину и пространо описује његова својства и како се справља (1808: 305–330). Затим, о справљању „лековитог, и разнога пеленова или горкога вина” писао је архимандрит Прокопије Болић (1816: II, 312–313). Бермет је заступљен у Вуковом *Рјечнику* (1966: 28). Осим у Срему и међу аустријским и угарским Србима, О. Д. Пирх 1829. пише да је Србија богата вином, а после вина пије се бермет, „вино у коме има разних зачина и пелена” (1900: 96). „Друго име за бермет је пелењак или пеленово вино. Припремао се од белог или црног грожђа и то тако што се у буре ређао ред добро сазрелог и неплеснивог грожђа, па ред пелена, док се буре готово не испуни. Потом се наливала шира или старо вино. Често се додавала и слатица која је спречавала исувише јако врење шире. Осим на овај начин, пеленово вино се справљало и мешањем куване или свеже шире са пеленом и другим травама и зачинима (Гарић Петровић 2011: 241). У 19. и првим деценијама 20. века карловачки бермет је под именом „српски бермет” (Raizischer Wermuth) био познато и признато пиће широм Европе (Фотић 2020: 536, 537).

¹³ Анегдота описује јавну распродају Доситејеве имовине након смрти, а која је извршена за тили час. Младен Миловановић, човек страстан за богатством, није могао да сакрије чуђење пред сиромашном оставином. На то му је Реља Банаћанин, чувен домишљан, добацио: „Да! Овога старца једва и за толико беше, ал’ кад станемо твоје продавати, таман две године имаћемо посла!” (Милићевић 1888: 459; Маринковић 1961: 104).

¹⁴ Чини се да је нетрпељивост између Ивана Југовића и Доситеја Обрадовића потицала услед неслагања у погледу спољнополитичке оријентације Србије. Југовић је био аустрофилски опредељен, а Доситеј је био привржен Русији (Златковић 2007: 144, 145).

Да си ти се спасао:
Ми ћемо ти рећи
Бар на твојој даћи:
Калуђер си био,
И добро си пио,
Залуду си скитао [...]

[...] Ни на земљи ни на небу,
Него у свом толстом трбу,
Несити је то род.

Он ласкаше господаром
За трапезом пуном тука,
Масног – зји род.
(Караџић 1969б: 107, 108)

Међутим, један од свакако најоштријих Доситејевих противника био је Вук Караџић. Њему је сметало што Доситеј напада распојасаност калуђера и што то чини баш он који и сам не поштује постове. У вези с тим, Вук је пренео занимљиву белешку у којој се поступајућим банализације врше демистификација и унижавање Доситејевог духовног ауторитета. Он вели да је Доситеја већ „и старост била поћетила”, па је „јавно пред толиким људима (који су и онако на њега викали да му не смије петак ни сриједа у кућу завирити) говорио: ’Волим се пијан по блату ваљати, него гладан на Христову гробу спавати’” (1968: 22; Маринковић 1961: 55).

Изречени Вукови негативни ставови о Доситеју Обрадовићу одувек су били праћени пажњом, нелагодом и настојањима да се проникне у њихове мотиве. Међутим, живећи безмало читав век одвише тешко и оскудно и свакојако се довијајући да намакне средства за штампање сопствених издања, чини се да Вук Караџић није могао без зависти и тако олако да пређе преко великодушности коју су српске устаничке власти испољавале према старом учитељу и филозофу. У Вуковим казивањима о Доситеју можебити отуда толико исказаног једа и нетрпељивости према старијем сабрату по перу (Златковић 2015: 51)¹⁵.

О претходно споменутом Ивану Југовићу, секретару устаничког Правитељствујушег совјета сербског и директору Велике школе, као и о устаничком хроничару¹⁶, међутим, савременици недвојбено истичу његову страст ка пићу. Вук Караџић пише да је „до подне пио ракију, а исто је онако послјије подне пио црно (Неготинско) вино”.¹⁷ Југовић је умро не навршивши ни четрдесет година. Вук мисли да му је пиће прекуратило живот (1969б: 111). За њега је Вук, иначе, тврдио да је био „из реда најученијих и најпаветнијих Срба” оног времена (1969б: 108).

¹⁵ Као мотив нетрпељивости наводи се и прича о њиховом првом сусрету 1807. у Београду (Караџић 1968: 23, 24; Златковић 2015: 36, 37, 42, 43).

¹⁶ Иван Југовић је написао *Примјечанија најважнијих догађаја у Србији*. Рукопис је тек 1847, у Новом Саду, објавио Павле Јоанновић у *Историји најважнијих догађаја у Србији од 1459. до 1813* (Милићевић 1888: 219; Витезовић 2004: 9–24).

¹⁷ „Бела смедеревска и црна крајинска и јагодинска вина” била су онда на особитом гласу (Ђорђевић 1922: 4).

Други, пак, гласовити устаничи хроничар, Прота Матеја Ненадовић, уживао је у богатој трпези. По питању стомака и сам је признавао да је слаб, па се називао „грешником”. У *Мемоарима* није прећутао да је у Ваљеву на Посни понедељак, заједно са Карађорђем и Живаном буљубашом, навалио на печену јагњетину (1969: 238). Но, тврдећи да је Прота у пићу био увек умерен, његов потомак и биограф, официр Константин Ненадовић, није порицао Протину страст за јелом:

Особито полапан је био на хајвар, рибу и раке, кад ји је се докопао, није знао шта му је доста. Но он се је задовољавао и са најпростијим јелом, само да се добро наруча, па било то сланина, бели лукац, пасуљ и ма које јело; особито је волео салату и пољско цикорје за салату, које је и логорујући, пошто га добро позејтини употребљавао (Ненадовић 1884: 400).

Међутим, у једном другом устаничком житију, из пера Симе Милутиновића Сарајлије, затичемо Проту Матеју Ненадовић и војводу Луку Лазаревића како у позадинском плану Мишарског боја 1806. пију „розалију”¹⁸ и мезе земичке које је на Мишар своје супругу Луки послала жена Данојла из Аде-провачке (Милутиновић 2003: 31–32; Милутиновић 1993: бр. 21).

Споменути учесник Устанака, његов хроничар и песник Сима Милутиновић Сарајлија, не само да није био љубитељ капљице, него му је пиће шкодило здрављу, па осим воде, коју је обилно пио, никакво друго пиће није окушао. Према усменим сведочанствима, ако је попио и најмању чашу вина, тог часа је морао бити болестан. Причају, једанпут, у Видину 1841, кад је био у емиграцији, приморају га у друштву да попије чашу вина, од чега се одмах разболи (Ненадовић 1884: 25, 26). Међутим, памти се да је био кафопија. Славко Златојевић је приповедао да је затекао Симу Милутиновића где седи на миндерлуку прекштених ногу, а пред њим „не чаша, ни шоља, него чинија беле кафе и у њу надробљено кућевна хлеба” (Огњановић 1900: 132, 133)¹⁹.

Занимљиво је споменути да је осам стихова Милутиновићеве песме „Пијте устаоци” утиснуто на неколико великих првопроизведених чаша 1846. у првој српској фабрици стакла на Црном врху код Јагодине. Чаше са здравичарским стиховима трезвеног поете послате су на поклон кнезу Александру Карађорђевићу (Војиновић 1993: 52). Исте године, Милутиновић се упутио у Русију да спроведе српске питомце у Кијевску духовну академију. По повратку из Русије у Београд 1847. Сима је смислио да отвори пивару, не би ли поправио зло новчано стање, јер се пиво²⁰, услед скромних домаћих капацитета, добављало

¹⁸ Према З. Орфелину „розолија” је врста ликера и „прави се равним образом, како и есенција, токмо што ра- слаждава се шећером, или шећеровим мажуном, и придает се колор червлен, жут, зелен и прочаја каков тко хоће” (1808: 411). Орфелин описује различите врсте розолије: „Драгоценаја розолија”, „Бингенхајмска розолија”, „Витенбергскаја розолија”, „Популскаја розолија”, „Изреднаја розолија”, „Французскаја розолија”, „Розолија ружичина”, „Оште другаја розолија”, „Зеленаја розолија”, „Златнаја розолија”, „Еште иначе”, „Белаја розолија” (1808: 411–448). Вук Караџић бележи да је розолија ликер који мирише на амбер (1852: 5, 653). Захваљујем се др Биљани Сикимић на драгоценим сугестијама у вези са овим алкохолним напитком.

¹⁹ Анегдоте сведоче да су се житељи Кнежевине Србије чудили раскошним гастрономским навикама сународника придоблих преко Саве и Дунава. Велики смех је настао када су Шумадинци видели Димитрија Давидовића да меша кафу са млеком (Тавриловић 1909: 459). У аутобиографији, Атанасије Николић у Србији тугује за белом кафом „као Израјилци у пустињи за мисирским месарницама” (Милићевић 1888: 432).

²⁰ „Пиво је такође врло старо пиће, али млађе од медовине [...] У старим нашим споменицима помиње се, без сумње, ово пиће под именом ољ или оловина”. Особито је пиво почело да се распростире када су се

махом из Аустрије²¹. Од тог доба само се бавио тим својим предузећем и писањем. Међутим, пивара му се убрзо угнула под дугом, а из пера му је изашла *Трагедија српскога господара и војда Карађорђа* коју није објавио за живота²² (Милићевић 1888: 367, 368). Био је у неописаној новчаној оскудици, па је са женом Маријом и сином Драгутином живео у пивари. У то време, био је код официра Стевана Петровића Книћанина на ручку. При здравици био је приморан да попије чашу вина од ког се разболи и стане да се лечи пијењем и купањем хладном водом²³, али је после шест дана преминуо, 31. децембра 1847, а сахрањен је 1. јануара 1848 (Ненадовић 1884: 26; Милићевић 1888: 368).

Дотле, његов побратим, српски културни реформатор и најпознатији устанички хроничар, Вук Караџић, није гајио одбојност и непријатност према пићу. Захваљујући темељнијим интересовањима за његову личност, биографи налазе да је потекао у породици која је неговала култ ракије и вина. Баш пред Вуковом кућом био је извор красне воде. Воду с овог извора Вуков отац навео је у табарку када је пекао ракију. Због те хладне воде било је познато да је Стефан имао најбољу ракију у Тршићу (Милићевић 1890: 58). Стефан се заимао. Стекао је имања с обе стране Жеравије у Тршићу. Крчио је шуме и садио шљиве, трешње и крушке. Његов је био шљивик у Мићевој коси у потоку, као и виноград с оне стране брда који је купио од Живане Годорове. Њихов је био и виноград у Парлозима, куда је Стефан накалемио око пута крушке такуше, а две су им оскоруже биле посађене на путу према винограду ка малој Бобији (Бањанац 1997: 37–38). За време Вуковог школовања вино се трошило и у оближњем манастиру Трноши. Из тих дана саопштио је причу:

Кад сам био у манастиру Трноши, служио сам као ђачић једног калуђера, и дворлио га при ручку. Калуђер је сам себи лио вино у чашу, а мени би само викнуо: „Дијете! улиј мало и воде; ја не пијем без воде!” И ја бих похитао да улијем воде, али је духовникова чаша свакад била тако пуна вина, да воде није могла примити више од неколико капи! Кад се овако препуна чаша прелије, калуђер ме је карао и – Бога ми – тукао!” (Милићевић 1890: 58)

скитнички народи привикавали на стални живот и пошто су овладали ратарством и располагали житарицама. Пиво је тако потискивало, у првом реду, медовину и однело је превласт над свим осталим пићима (Тројановић 1896: 117–120).

²¹ „Тридесетих година XIX века пиво је постало омиљено пиће варошког становништва. Оно се у Србију увозило највише из земунских пивара [...] Млинарски мајстор Вајнхепел схватио је уносност производње пива, па је затражио дозволу од кнеза да отвори пиварску радионицу. Пивара је отворена 1839. године, чиме је отпочео развој домаћег пиварства” (Љушић 2004: 100).

²² Милутиновићева драма је објављена тек у новије доба (Милутиновић 1990).

²³ У традицији и литератури постоје приче о Милутиновићевој пракси лечења водом. У Немачкој 1826. Сима се занимао и медицином. Из Лајпцига је одлазио у Фрефенберг Присницу, чувеном хидропати, да студира његово лечење хладном водом. Доцније налазимо трагове тој пракси. У *Подунавци* за 1843. налази се чланак „Повраћен живот купањем ладне воде”. У њему се наводи казивање трговачког калфе Николе Пејановића да би он умро да га нису парох Вујућ и Милутиновић излечили хладном водом (Огњановић 1900: 71–72). Васа Живковић је сведочио да је Сима лечио прворођеног сина хладном водом. Дете је умрло у купки, а Сима се тешио пословицом: „Једна репа усред лета, и та црвљива” (1900: 72). Лечење водом везује се и за друге савременике Устанка. Димитрије Давидовић пише Вуку из Пожаревца, 28. марта 1829, да је његов реуматизам био последица хипохондрије, те да му је доктор Бартоломео Куниберт преписао да пије воду „антимиасматику по пропису лекара Кехлина”, па моли Вука да у Бечу пита доктора Белецког и Јована Стејића шта мисле о лековитости те воде (Караџић 19886: 72, 73).

Појам вина садржан је и у дечјој игри Вуковог времена. Наиме, када Стефан разуме да се његов син у манастиру Троноши више занима стоком, а да ретко учи, онда он рече Вуку: „Ходи кући, те чувај наше козе” (Срезњевски 1987: 14). Као пастир, са осталом децом из Тршића, Вук се, између осталог, вероватно забављао и игром која се звала „вино”²⁴. Када један од играча стави преда се на под „своју капу као да би што поклопио њоме, то се зове вино”. Остали играчи наваљују ногама да му као пролију вино, а он брани. „Ако онај који капу брани не смије од ње да се одмакне него се све изнад ње обрће, онда му се други потсмијевају говорећи да сере у вино” (Караџић 1972а: 344).

Напустивши Тршић, највероватније да је Вук у Сремским Карловцима провео 1805. и 1806. годину, где је похађао основну школу којој је „благодјетел и покровитељ” био Стефан Стратимировић (Караџић 1987: 728), за кога се, између осталог, памти да је „миловао обилну трпезу”, а док му је једино пиће била „дунавска вода” (Милићевић 1888: 698). Осим у богатој библиотеци карловачког митрополита, у којој се први пут сусрео са делима Захарија Орфелина, Доситеја Обрадовића, Јована Рајића (Поповић 1987: 27), Вук је незаборавне тренутке проводио и у винограду новосадског владике, где је у друштву с девојкама из парохије уживао у игри „фотума” и „папуча” (Златковић 2015: 35). Доцније, у Бечу, свакодневно напорно састављајући *Српски рјечник*, Јернеј Копитар и Вук крепили су се сремском шљивовицом²⁵ коју је из манастира Шишатовца слао Вуков професор, песник и духовник – Лукијан Мушицки. Илустративан је извод из преписке. Када је буренце²⁶ било на измаку Вук пише Мушицком: „Ја сам Буренце са Шљивовицом изнио у Беч и оточио у бутеле²⁷, пак сад пијучкам са Копитаром и [Јеремијом] Гагићем, и у Ваше здравље напијамо; него не знам шта ћемо онда кад’ ово попијемо?” (Караџић 1987: 357). Недуго затим, најављујући почетак штампања *Рјечника* у типографији Димитрија Давидовића²⁸, Вук пише Мушицком, 30. јануара 1817, и моли га да пошаље „један аков добре шљивовице да подмаже калфе” и при том иште да у тај аков успе и на његов рачун „неколико холбе²⁹ зашто немам више него јошт 3 путеле³⁰, па сам и од њи три обрекао једну дати Гагићу на пут, а једну ћемо попити док пође; дакле онда само једна остаје мени и г. Копитару”

²⁴ Приређујући *Етнографске списе* Вука С. Караџића, поводом игре „вино”, Миленко С. Филиповић напомиње: „Нисам могао да утврдим да ли је Вук негда раније објавио опис те игре, за коју не вели ни одакле је. У *СР* нема таквог описа. Описе дечије игре под тим именом дали су М. Ђ. Милићевић. *Живот Срба сељака*, СЕЗб, 1894, I, 223–224. и Ј. Миодроговић, *Народна педагогија у Срба*, Београд, 1914, 237” (Караџић 1972а: 489).

²⁵ Описујући Славонију и Срем, Фридрих Вилхелм фон Таубе (Friedrich Wilhelm von Taube) у свом путопису, објављеном 1877. и 1778. у Лајпцигу, пише да се од сремске шљивовице прави бољи и пријатнији пунч него од западноиндијског рума или источноиндијског арака. Најбоља шљивовица се, по његовим речима, добијала од црнкастих крупних шљива (према Гарић Петровић 2011: 244; Таубе 1998: 46). Више деценија касније, слично пише и П. Болић да је шљивовица „найизреднија отъ своју други ракійски производа”, и „свагда боља отъ странни розолія, кое се съ многомъ вештиномъ и трошкомъ праве” (1816: II, 411, 412).

²⁶ О посудама за смештај течности – бурету и буренцету (Влајинац 1964: 174–177).

²⁷ Влајинац 1964: 178–179.

²⁸ Штампарија Димитрија Давидовића се налазила на старом Флајшмаркшу број 702, у Дарваровој кући у Бечу. Међутим, Вук је *Рјечник* штампао у типографији Јерменског манастира у Бечу (Златковић 2015: 108, 116).

²⁹ Холба – мера за запремну, разликовала се према времену и територијално. „Бечка или аустријска холба” запремала је око 0,7 л, а „мађарска или појункска холба” приближно 8,5 л. Детаљније Влајинац 1974: 976, 989–992.

³⁰ Путела уместо бутела (Влајинац 1974: 769).

(1987: 405, 406). Мушицки, 4. марта 1817, обавештава: „Аков Шљивовице старе и добре за Давидовича послао сам у Н. Сад ујаку његовом. Ваљда да је експедитирао. – За вас и Гдина Копитара узмите из акова $\frac{1}{4}$, преправте бутеле. За Дав. $\frac{3}{4}$ шат буде доста” (Караџић 1987: 415). На то Вук 18. марта захваљује: „За шљивовицу чули смо да иде; вала Вам, те велика вала! Него велите: плати па онда вала. Јуче ме молио доктор Белицкиј да распитам тамо доле може ли се добити добра црнога вина (елфера?), и пошто аков; него јавите ми то молим Вас да му кажем, може бити да има у Опову?” (1987: 419). Једно фрталче³¹ старе добре шљивовице Мушицки је послао Вуку у Беч по дилижансу из Илока (1987: 584). Вук потврђује пријем и додаје да је буренце шљивовице оставио већ у подрум док му време употребе дође. Међутим, жали се да је достава испала скупа (1987: 595). Старао се Вук у Бечу да не остане без сремске шљивовице, али га је све време рада на речнику пратила оскудица, па је био прунуђен да за 19 форинти и 30 крајцара прода фрталаче шљивовице коју му је на дар послао Мушицки (Рајковић 1950: 151). Но, пошто се оженио и саставио речник, Вук се почетком децембра 1818. упутио у Русију. На Истоку се задржао скоро десет месеци. Враћајући се отуда, најавио је супрузи Ани повратак у Беч, пожелевши да му за ручак припреми оцеђену супу с пиринчем и говедином и сос од парадајза и уз то медовине³² (Караџић 1987: 688). Ђорђе Рајковић наводи да је најмилије Вуково јело било свињско месо које му је доспевало из Срема у Беч, али да је „сваког петка јео рибе, а попио би за њом и по коју чашу добра сремска вина³³ – дар од Лукијана Мушицког [...] Зими је Вук после вечере мешао шљивовицу, с руским тејем, и то му је било најмилије пиће” (Огњановић 1900: 133).

Током боравка у Срему 1825, Вук је у друштву са Јованом Ковачом и Лазаром Марјановићем ишао у манастир Бешеново (Караџић 1988а: 541, 588). Наручио је половче³⁴ шљивовице и фрталче шилера³⁵. Свети оци драговољно су послушали да му под својим печатом пошаљу преко пријатеља ракију и вино у Беч.

³¹ Фртал, фрталчић, фрталче – назив за означавање једне четврти, односно четвртине уопште (Влајинац 1974: 955–960). Вртал, врталче (Влајинац 1964: 221).

³² Опширно поглавље о древном словенском пићу медовини З. Орфелин почиње: „Медовое пиће делајет се од меда и воде, посредством кувања на ватри, и ово пиће јест у нас известно под именем, како у Турак кажут, Шербет” (1808: 450–470). Сима Тројановић, пак, пише: „Медовина је већ пиће за опијање, јер у њој има око 17 процента алкохола. Највише се негда пила по словенским земљама, јер код њих липе најбоље расту, а из њих пчеле најбоље мед скупљају” (1896: 114). Види и Kruszc 2004: 272.

³³ Архимандрит Прокопије Болић описује Срем као поднебље угодно за виноградарство. Он пише да се до Мохачке битке сремско вино држало за најбоље, а после тог жалосног догађаја примат је узело токајско мађарско вино. Саопштава и предање према коме је римски цар Марко Аурелије Проб први у Срему и у Смедереву засадио винограде. Након пет година владања усмртили су га његови војници, јер их је „натеривао винограде садити и радити и друге рукоделне послове оправљати” (Болић 1816: 4, 5, 19, 20). У Вуковом запису лирске песма чарима сремског вина не одолевају ни Карловчанке (Караџић 1975: бр. 696). Варијанта у *Ерлангенском рукопису* (Геземан 1925: бр 153).

³⁴ Половче – буре од половине акова, дакле, око 25 литара (Влајинац 1974: 744, 745).

³⁵ Шилер је старинска врста вина, данас ретка. О шилеру пише З. Орфелин: „Вино, које у Карловци и по неким митрам о берби из червленога фришкогамуста делајут, шилером наричит, јест преизредно здравое пиће. Оно получит колор червленикаст, и кад престоји три или четре года, то получит, вкус преизреднишији и не иначе, разве после јела по једно или две чаше, како крепителноје пити: понеже јест весма силно” (1808: 55, 189–196). Овако добијено пиће (додавањем воде у комину), према архимадриту П. Болићу, звало се „чингер” и било је пиће за слуге (према Гарић Петровић 2011: 242). У Вуковом *Рјечнику*: „Шилер (у Сријему) vinum helvolum” (ружичасто вино) (1966: 917). Назива се и „комињак”: „Ако се прilikом отаканја срног вина остави мало од њега у комини, па се у нју још сипа вода, онда се добије вино шилер – најслабије од свега другог” (Kruszc 2004: 279).

Тада је заречио шилер и мирисно вино и од земунских пароха Лазе, Муждала и Филипа Петровића Карабаша – који су преко земунског експедитера Сотира нарудбину требало да пошаљу у Беч. Забринут да се поручено вино и шилер успут не покваре од жеге, Вук налаже Јовану Ковачу да се једино шљивовица пошаље, а вино и шилер накнадно кад захлади (1988а: 624, 744). Исте године, док је Вук боравио у Сомбору, Георгије Магарашевић и Константин Каулиција упутили су му пошиљку из Новог Сада у којој се налазио рукопис *Летописа* и фрталче сала-сиског³⁶ аузбруха³⁷ (1988а: 618–619).

Као љубитељ вина, Вук је држао до пријатељства са његовим произвођачима. Зато га је коснуо Димитрије Тирол због сувише радикалне правописне реформе. Он пише, 6. марта 1825, из Темишвара, да се Ембер Лаза, који има доброг бермета, љути и да га псује кад му он, у шали, каже да је Вук кобајаги одштампао буквар и да га је Лази посветио (1988а: 572).

Вукова преписка обилује поменима винограда, вина и ракије, па би само тај корпус могао да представи засебну тему. У богатом распону, у Вуковој преписци, виноград поприма и семантику најсуптилније метафорике, при чему се усмено народно стваралаштво пореди са културом гајења винове лозе. Наиме, када се Копитар заинтересовао за албанску традицију, откако је добио албански превод Новог завета, он вели Вуку да први објави албанске народне песме и додаје: „Ко-лико би лепо било кад бисте Ви сами неговали овај виноград божји³⁸, онако како сте започели” (1988б: 213; Караџић 1972б: 350–359, 897–904).

*

Осим за савременике Устанка, који су доприносили културном и научном преображају, међутим, много више пажње и интересовања је посвећено топосу пића, пијења и обедовања у вези са знаменитим вођама, војводама и осталим ус-таницима, јер, с једне стране, хиперболисана моћ пијења, које је њихово типично обележје, указује на наднаравно, митско и епско порекло њихове чудесне снаге и

³⁶ Салаксија – брдо у Срему. „Брдо Салаксија зовомо, кром свију брда виноградарски у Фрушкој највеће примечаније заслужује, што не само најизредније и најмирсавије вино, него и сушково вино от целе Фрушке најизредније даје, које неки особити и својствени укус има, кога друга вина и шушково вино не имају [...] Старо сушково вино Салаксијско по укусу и изредности својој не може се разликовати от Шпанскога сушкова вина малеге [...] Да се от грозђа сушково вино направи, што се ово на чокоћу дуже оставља, да се захар у јагодама изобрази и да се слинавог захара згусне и јагоде скожурају” (Болић 1816: I, 23, 24, 250; II, 50, 127, 190–197).

³⁷ З. Орфелин спомиње ауспрух и саопштава рецепт 1783. године (1808: 164). Такође, П. Болић пише, у свом *Савришеном винодјелцу* из 1816, да на брдима карловачким јако вино рађа, такозвано сушково вино, јер се прави од суварака (суво грозђе). Производња вина од сушака била је спора и сложена, те стога и скупа (Болић 1816: I, 23, 24, 250; II, 50, 127, 190–197). Сремски ауспрух (нем. Ausbruch, изван немачке литературе чешће аусгрух, на српском још и суварак, сушково вино, самоток) изашао је на светски глас захваљујући и првој светској класификацији српских вина на основу чувене *Топографије свих познатих виногорја* коју је написао Андре Жилијен и објавио још 1816. у Паризу, а потом проширио 1822. и 1832. године (према Фотић 2020: 519–541).

³⁸ У библијској симболици винова лоза означава однос између Бога (представљеног као виноградар) и људи (лозе), док је Исус чокот лозе (Раденковић 1996: 236). „Вино је одувек посебно цењено и сматрањем обележено као божанска творевина, а виноград скоро као свето место у које се побожно улазило, као у какву богомољу, природом издвојену од људске пролазности. И његова заступљеност у обредним и магијским поступцима (крштење, венчање, побратимство) пратила је сваког појединца у свим животним циклусима, а посебно у култу предака у задушничким и погребним обичајима, доживљавајући га као Исусову крв” (Кола-ревић 2019: 61).

борбене издржљивости, али једнако пружа и мотивације испољавању неконтлисаних излива беса и чињења разних покора и непочинстава устаника. С друге стране, у процесима деепизације херојске слике света, као и међу интенцијама свођења устаничких јунака на људске мере, приватнији контекст и политичку доктрину, однос према пићу и трпези веома карактеристично семантизује њихове врлине или мане (Златковић 2007: 199).

Особито је слојевит спој и укршај епских, митских и политички конотираних карактеризација у биографијама Војда Првог српског устанка. Карађорђе је био побожан, јутро је отпочињао молитвом и чашицом ракије, пева Вишњићева епска песма (Караџић 1986: 117). Но, Војда прате приче и отпре Устанка. Према предању, Карађорђе је у селу Брезовцу имао фамилију – у Брезовац се доселе из Сјенице браћа Радош и Белош. Радош, Белош и Карађорђе беху фамилија у старом завичају. Када су се делили уочи Устанка Карађорђу препусте власт, а Радош узме казан и буцу да пече ракију и да узима ушур од народа. И од тога доба, сматрају као проклетство, те говоре: „Ми се не трезнимо” (Коларевић 2016: 82). Такође, распрострањена је прича према којој је пре Устанка архимандрит Григорије Радојчић, у манастиру Благовештењу рудничком, читао Карађорђу молитву за опрост убиства оца, а окупљени народ је викао: „Бог да му опрости што је оца у нужди заповедио убити”. Карађорђе је за душу оцу поделио „200 ока³⁹ вина и 200 ока ракије и 200 ока хлеба”. Архимандриту је „писао” за труд пет дуката, а вола је поклонио манастиру (Ђурић 1980: 16).

Карађорђева кућа била је брвнара, смештена „на ивици подножја” Опленца. Осим куће, имао је помоћне објекте, међу којима „за пића качњаке, качаре и подруме [...] На источној страни по више куће испод малог Опленца имао је виноград подрум” (Ненадовић 1883: XXXII). Доцније, у Устанку, приче налазе да је Карађорђе био веома вредан и онда када није био заузет војним пословима радио је у Тополи око куће и на имању као и остали сељаци. Крчио је шуме за ливаде и сadio је винограде (Милићевић 1876: 261). Карађорђеви виногради у Тополи нису ни затим остали запарложени, јер је кнез Милош наставио да их култивише народним кулуком (1969а: 203). У завичајном предању памти се податак да је Карађорђе нудио Милану Туфекџији, пушкару, пореклом из Никшића, „мерицу дуката за виноград” који се простирао на Караули, потесу између Тополе и Липовца (Коларевић 2016: 69). Такође, познато је да је Војд справљао вино. Још као дечак био је упућен у виноградарство и прозводњу вина, јер пре него што се његова породица преселила из Жабара у Загорицу, његов отац Петар имао је виноград и шљивар (Вукићевић 1986: 28; Петровић 2013: 46). Надевајући обруч на буре, једном је искривио „златну колајну”, руско одликовање које је носио на прсима (Милићевић 1876: 261). Једна Карађорђева бачва из 1809. са утиснутим грбом и 1804. годином чува се и данас као експонат у згради Венчачке виноградарске задруге у Бањи (Петровић 2013: 46). Према причи, Ђорђе је у овом бурету чувао вино, касније и краљ Александар Карађорђевић, а на њему се уочавју трагови бајонета и пушчаних зрна из доцнијих ратова. Бачва је замашне запремине

³⁹ „У Србији се мјери на оку све, н. п. хлеб, месо, брашно, вино, ракија итд” (Караџић 1852: 452). Ока је, у простору и времену, различито изражавана мера за тежину и запремину. „Стара ока” приближно је износила 1,28 килограма, односно литара, а „нова ока” (после 1886) један килограм, односно литар (Влајинац 1974: 652–674).

6.435 литара (Аноним), јер је Ђорђе као угледни домаћин, крсно име Светог Климента прослављао код куће у Тополи, у присуству великог броја гостију. Некада су се на слави решавала и крупна устаничка питања, па је гошћење знало да потраје и неколико дана. То је изискивало великих потреба и издатака, па је домаћин повремено био приморан да сазива народ на кулук (Куниберт 1988: 137; Арсенијевић 1988: 847), а памти се у причи да је пуцала и прангија да огласи мобу за бербу грозђа (Коларевић 2016: 69).

Уз извињење што није дошао на Карађорђеву славу, руски посланик у Србији, Константин Константинович Родофиникин, послао је домаћину на дар рибу моруну и сома и две сребрне чаше за вино. Жалећи што Родофиникин није дошао у Тополу, Карађорђе се захваљује писмом и додаје да су пили вино из сребрних чаша и узвраћа даром, „једном пљоском вина под печатом”, с жељом да то вино у добром здрављу испије, те напомиње да је то „вино весма лепо и није од гроздја, но је од терњина које свуда расте; мислим да ће вам весма повољно бити, и што годе човек пије више то му је весма сердцу пријатно” (Перовић 1977: бр. 427).⁴⁰ Захарије Орфелин је још 1783. објавио рецепте за справљање „вина од терњинах” (1808: 358–361). Вожд је вином плаћао и наднице. Послао је товар вина за напојницу мајсторима који су градили конак у Ропчеву (Петровић 1988: 131).⁴¹

У традицији се преносе запажања да је Ђорђе био „чудак, седео је данима, а да не проговори ни речи, већ само грицкајући нокте [...] Уз вино језик би му се одрешо. Ако је био весео, повео би коло” (Каниц 1985: I, 338). Прекидао је игру само „честим гутљајима, докле се не би потпуно опио; а тада је неретко чинио употребу свога грозног пиштоља” (Куниберт 1988: 137). Варијанта анегдоте памти Вождове речи: „’Којекуде, ко се пусти из кола – убићу га!’ Док се није свануло играли, нико није смео да се пусти из кола” (Коларевић 2016: 52). Наиме, Вождови критичари и политички противници наглашавали су његове тамне стране. Анегдоте истичу његову склоност пићу које није најбоље подносио. Црни Ђорђе би се расположио када би попио, али је будући неумерен у пићу, тада постајао свадљив и opak. У пијанству је убио и недужног Стевана Јовановића из села Бање, кога је Алекса Дукић неправедно опао да се успротивио давању десетка од грозђа (Јокић 1980: 194). Руски посланик Родофиникин, који је такође био склон пићу, увидео је да Вожд не подноси алкохол и заносио се мишљу да га одвикне од ракије. Покушао је да код њега створи навик у пијења чаја и послао му је уз чај упутство како се напитање припрема и уз то још и рума. Баш када се Вожд привикао на чај, понестало је рума и он се поново окренуо ракији (Перовић 1977: бр. 419; Арсенијевић 1988: 595).

С друге стране, распростирани су се и пропагандни наративи у функцију глобализације Вожда. Анегдота описује уобичајени Карађорђево сиромашан оброк који је он сматрао највећом гозбом: „Погача и папула⁴², уз пост; а погача и суво месо уз мрс, и уз то чутурица шумадијске ракије” (Милићевић 1876: 261). Агитујући за Устанак, прокрстарио је пешице Шумадију, носећи у торби „папулу, чутуру од ½ ракије и 1 оке вина и једну погачу” (Јокић 1980: 165). Скромност и

⁴⁰ Види и остала устаничка писма у којима се спомињу алкохолна пића (Перовић 1977: бр. 38, 44, 117, 439).

⁴¹ У Карађорђевој *Деловодном протоколу* из 1812. и 1813. спомињу се: виногради (1988: бр. 955, 983), вински десетак (1074), вино и комина (1037, 1074, 1231, 1233, 1513), промет винограда (983).

⁴² Јело од „граа, т. ј. кад се кван гра угњечи без чорбе; тако и од сочива” (Караџић 1966: 542).

смерност слично стилизује доцнија варијанта: „Црни Ђорђе, и као глава од Србије, није марио за богате софре. Једно пиле, кришка млада овчја сира или мало меда из кошнице, беше му сваколика част. По ручку би пио вина, а од подне узео би мало сувих шљива и по који гутљај ракије из тиквице” (Огњановић 1900: 131).

Иако је омиљено Вождово пиће било ракија, у причи, са жанровским прожимањима анегдоте и предања, о томе како је Милош Стојићевић постао војводом, поцерска ракија симболично је замењена вином, јер се успостављају експлицитне алузије на косовску легенду и косовску вечеру. Када је Карађорђе из Грушића дошао на конак у место „Милошева вода. Бунар Милоша Обилића”, ту је одржана „вечера” за којом су сви седели по старешинству, где је коме место, а Милош Поцерац служио је при софри. У неко доба, Господар рече да и Милош седне. Када се послужи Господару трећа чаша вина, он је узео, па рече здравицу:

Господари и браћо! Ову чашу вина да пијемо у здравље младог нашег јунака Милоша, одсадањег војводе поцерског, који заједно са именом наслеђује храброст и јуначество свог имењака Обилића. Здрав си, Милошу, војвода поцерски!!! (Јокић 1980: 204–205; Милићевић 2002: 50–51)

Такође, пријемчив однос према вину испољава се као један од важних сегментата карактеризације другог човека устаничке Србије, војводе Младена Миловановића из Ботуње. Њега је 1808. посетио руски „колешки асесор” и путописац Дмитриј Николајевич Бантиш-Каменски. Деградирање Младенове личности (у крајњој инстанци и српске устаничке државе) остварено је путем спољашње карактеризације јунака. У својој кући, Младен је сањив и неприпремљен дочекао госта, Бантиш-Каменског. Приказ команданта Београда и председника Совета, непосредно по буђењу, босог у папучама и огрнутог „црвеним огртачем”, дало је Каменском широке могућности комичних опсервација. Тако, сањиве Младенове очи даваше „још више лепоте његовом црвеном пуном лицу”, његов велики трбух доказивао је да он „ради у корист свог стомака”. Све време, „он је зевао, трљао је своје очи песницама, тражио уши у глави (ваљда чешао се по глави!) гладио је дугачке црне брке, и нудећи нас вином, показивао нам је своју вештину у пићу, испијајући трећу чашу док смо ми пили тек прву” (Каменски 1901: 165, 166). Младеново гостољубље апострофирају и други извори. Према опису историчара Лазара Арсенијевића Баталаке, у Младеновом конаку 1807, руски чиновници у Београду, К. К. Родофиникин и Тодор Иванович Недоба, опили су се до „беспамјатства”. Недоба је играче и играчице у колу све једнако песницом иза врата ударао, а Родофиникин је отео од Цигана свирача све њихове „скрипке (чеманета, виолине)”, излупао све о патос, ногама у мрве претворио, па им је зато сваком по два дуката дао да нове „скрипке” купе (1988: 379). Не могавши да порекне раскошност Младеновог живота, Баталака не апстархује његову хуманост и вели да је само за Младенов конак, који је увек био отворен „сваком сиромашу”, радила посебна пекара која је сваки дан по „сто ока хлеба” пекла (1988: 379). С друге стране, истичићи до перверзних размера Младенов хедонизам, Сима Милутиновић је навео пикантан гастрономски детаљ, да се Младен, поред свега, волео частити чак и жабљим батацима (1993: 271). У *Србијанци* га је најчешће називао

алегоричним именима која погрдно истичу његову телесност – *Гломазче, Трбоња, Гњили, Гњилац, Куљавац (трбушаст), Дугоноси, Штрконоси, Безјак* (Златковић 2007: 169).

Међутим, према склоностима ка неумереном уживању, особито је остао упамћен Хајдук Вељко Петровић. Он је у Неготину имао, на врху своје куле, чардак, који се звао „Баба-Финка”. Ту се са својим саборцима одмарао и забављао уз свирку Цигана, док су их Чучук Стана или снаха му Станојка, двориле, служећи вино или ракију, чему је кад било време.

Догађало се и то, да по које топовско ђуле пролети кроз Баба-Финку и по који дирек окрзне, те се чељаде, које је служило пићем, тргне и окрене од оне силине. Вељко би рекао:

„Море, не окрећи ми леђа!”

„Занесе ме ветар”, одговорила би Стана или Станојка.

„Држи се заубима за ветар, да те не окреће”, рекао би Вељко шаљиво.

(Миличић 1876: 982; Ненадовић 1884: 750)

Његова разглашена јунаштва није упамтила епска песма (Златковић 2007: 101–104), али је његове љубавне авантуре и севдахе сачувала усмена лирика (Ненадовић 1884: 759–763; Станисављевић 1988; Матицки 1997: 378–393). Између осталих, илустративни су стихови песме која дочарава Вељков севдах уз песму и неготинску ракију:

Хеј! Па се препне на чардака,
На чардака Баба-Финка
Пет лаутара му свира,
А три ћоћека му игра,
Дилбер-Стана диван стоји,
Диван стоји, чашу служи,
Та ракија амберија,
Баш је љута Неготинска,
Префакауга до три пута - (препечена)
Пије Вељко, абер нема.
(Ненадовић 1884: 762)

И војвода Јаков Ненадовић је уживао у добром вину и песми. По предаји Ужица, поред богатог плена, Јакову је турски заповедник града, Али-ага, поконио „сву његову градску банду која је Јакова свим путем до Ваљева пратила”. После тога, „ти сви бандисти јесу ниове фамилије, жене и децу, собом у Ваљево довели” (Перовић 1977: 131). У једном писму, војвода Јаков Ненадовић јавља митрополиту Стефану Стратимировићу да је рањен и моли га за лек да „(би) учинили архипастирску милост ... (послати ми) 2 акова вина старога, бела, чиста, које ... није мешано ничим, но старо, чисто, таково бо преписано ми је” (1977: 277). Благородно дејство белог вина против исцрпљености и за регенерацију унутрашњих органа, те и за добро здравље уопште, описао је Захарије Офрелин у свом *Искусном подрумару* (1808: 45).⁴³

⁴³ О употреби винове лозе и вина у народној медицини (Раденковић 1996: 229–240).

Но, у традицији се чешће истичу примери прекомерног конзумирања алкохолних пића које је продуковало негативне последице. У Левчу, казивали су Сими Милутиновићу да је неустрашиви устаник, војвода Стеван Јаковљевић „са својим братом Јованом, у вече кад седну с мајком својом за вечеру, с њима заједно могло попити цео аков, или буренце од пола товара коњскога, Крајинског вина, и сутра дан без икакве сметње своје послове вршили су” (Милутиновић 1837: 453; Ненадовић 1884: 176; Милићевић 1888: 192). Међутим, прослављени устанички артиљерац, „тобцибаша” Тома Милиновић Морињанин, забележио је да је војвода левачки Стеван Јаковљевића био велики јунак,

но и вино крвнички пијаше,
које му је много покварило,
из господства њега истурило.
(Милиновић 1847: 20)

Разоран и деструктиван утицај алкохолних пића на људску психу потцртавају, на пример, и казивања о Карађорђевој зету, војводи Антонију Пљакићу. Према једном извору, он је имао „гробље у шарампову, у Карановцу, око куће, у којој је седио, од укопаних људи, које је он поубијао, кад му је од пића, крв на очи наседала” (Арсенијевић 1988: 378, 379). Такође, Сима Милутиновића Сарајлија опо-рим стиховима:

Кад леваше препречено жгано⁴⁴,
На дућану код Чифута-Ристе,
Сваки божи данак без пролишње,
У клет кормаћ кано у качину,
Без наткрова, без дна сама,

прекорева Стеву Јевтића, Карађоревог кума и писара, који се налио ракије па није примерено саветовао Вожда да сузбије гнев како би га одваратио од убиства недужног човека. Наиме, Карађорђе који је крчио шуме за ливаде и који је обрађивао земљу као и остали сељаци, грозничаво је држао до свог иметка. Милутиновићева песма описује сукоб са дошљаком, „Бугарином” из Ниша, који се са женом и шесторо деце склонио од турског зулума у Шумадију. Када је овај, погрешно извештен од писара Стеве Јевтића, почео да обрађује Вождову њиву, Карађорђе се тако разгневио да је дошљака на лицу места убио, а жену му сабљом ранио (Милутиновић 1993: 307–312). Неумољив је био и према преступима брата Маринка. Пошто је 1806. заповедио да се обеси, брата је укопао ван гробља, испод винограда (Петровић 2003: 47).

Како су претходно већ споменуте лирска песма и анегдота, у којима су као винопије именоване Карловкиња и мајка војвода Јована и Стевана Јаковљевића, у наративима се конзумирање алкохолних напитака доводи у везу и с другим женама у периоду Првог српског устанка. Истиче се необична и потресна судбина прве жене Стефана Живковића Нишлије са којим је имала четворо деце. У неко

⁴⁴ „(Лијева ракију) у стомак као у кацу” (прим. Душана Иванића – Милутиновић 1993: 620).

време, саопштава Вук Караџић, ова жена се „јачо пропије” и „проневаљали”. Када би Живковић одсуствовао од куће, бивајући у војсци, она би

оставши с дететом на сиси, зарезила дете само у соби те би јадниче свискавало од плача, а она би сву ноћ ђускала и играла с момцима певајући:

А где ћемо село селит’?
Међу очи девојачке...

Живковић је, онда, оставио жену. Суд онога времена пресудио је да на име деце исплати накнаду. Он је великодушно платио и више од наложене суме, укупно седам кеса гроша. Жена се, потом, сасвим пропије и распусти да је најпоследње, према Карађорђевој заповести, бачена у Дунав. Извори јој не помињу име, али се каже да је родом из Остружнице и да је била тетка кнеза Максима Ранковића који је, иначе, био познат по томе што је припадао првој генерацији ученика Велике школе (Милићевић 1876: 1112, 1113; Караџић 1969б: 104).

*

Испијањем вина и ракије истичу се и карактеришу јунаци и у току устаничких бојева. Могло би се рећи да се „читав епски живот кондензује у нову формулу: ’Вино пију с Турцима се бију’” (Самарџија 2014: 73). Вишњићева песма „Бој на Салашу” почиње стиховима у виду формуле испијања вина (Сувајџић 2010: 134) војвода Јанка Катића, Вујице Вулићевића и Стојана Чупића:

Вино пију три српске војводе
У богатој и поносној Мачви,
У лијепу селу Метковићу [...]
С њима пије до двеста Србина [...]
Ја када се напојише винца,
Те им винце изиђе у лице,
А ракија приче говорити [...]
(Караџић 1986: 138)

Међу доконе војводе утом је бануло гневно „стражарче”, које их је проклињало што пију вино и ракију док је Мачву напало седам хиљада и триста Турака (Љубинковић, Дрндарски 2012: 25–27). Када је то чуо Стојан Чупић,

У руци му пуна чаша вина,
Пуна му се чаша задесила,
Од ешка му задстала рука,
Па испусти чашу на синију
(Нит’ се разби, нит се проли вино).
(Караџић 1986: 139)

Након краткотрајног оклевања, у сусрет Турцима крећу здружене војводе и двеста војника. Видевши Совљак у пламену, Чупић је зауставио војску и

предложио лукаву ратну тактику, обрекавши да ће војводе и војску издашно да почасте вином после боја:

Ја сам чуо од старијех људи:
Онђе нема нигде старјешине,
Старјешине, ни да судит' може,
Који није кадар платит' вина
У механи за потребна друга;
Вала Богу! И Бог ми је дао,
Ако Бог да, те здраво будемо,
Теркије ћу вама напојити;
И хоћу вас вином напојити.
(1986: 142)

Пред одсудан окршај војвода Стојан Чупић налаже и обредно напијање поцерском ракијом, „заправо обредно причешћавање поцерском ракијом” (Љубинковић, Дрндарски 2012: 29, 30):

Јоште браћо, да вам ријеч кажем:
Извадите дрвене чутуре,
Напијте се Поцерске ракије
Зарад' срца и зарад' слободе.

Устаници послушају војводу Стојана Чупића и потуку турску војску (Караћић 1986: 138–143).

Међутим, „гозбене слике” (Bahtin 1978) нису свакад биле пријемчиве теме епском дискурсу, али су биле прикладне приповедном обликовању. Анегдоте радо тематизују и стилизују улоге припитих и необузданих устаничких јунака. Стога, анегдота није прећутала да су браћа Димитрије и Глигорије Недић уочи боја пили читаву ноћ, а у време битке „тако су се били изопијали да већ готово нијесу виђели један другог” (Караћић 1969в: 339). У једном боју, збори се у причи, Карађорђе је Хајдук Вељка, побеснелог од ракије и јунаштва, оставио повиком: „Вељко, Вељко! Натраг се врати, кроз душу те! Куд ћеш у Турке да те секу! А знаш ли, кад ћеду те Турци сећи, волем ти ја главу одсећи!” (Нинковић 1972: 57).

Утицајем алкохолних пића на јунаке, међутим, тумаче се и њихови поступци у одсудним моментима прекретних и недовољно расветљених устаничких догађаја. Премда је историографија неодлучна у разјашњавању узрока смрти нишког Хафиз-паше у Боју на Иванковцу 1805. године (Ранке 1864: 111–113; Караћић 1969в: 481, 482; Ненадовић 1969: 203; Арсенијевић 1988: 179), дотле је анегдота понудила занимљиво објашњење. Док су Турци у Параћину весело прекраћивали време до одлучног боја, устаници су целу ноћ копали шанчеве „у параћинским виноградима”. Међу исцрпљене копаче дође Стева писар⁴⁵ који се

⁴⁵ Према породичном предању, забележеном од Влајка Ћатића из Маслошева, „међу Ћатићима писменост је била обележје породичног наслеђа, и преношена је као завет с колена на колена. Међу њима је био неки Писар Стева, син већ помињаног Јована Илинчића – који је као 'Карађорђев ћата' био у боју на Иванковцу. Он се вечи, уочи боја, напије и по одобрењу Карађорђевог 'опали џадор турског паше и пребије му ногу – те се Турци поплаше и у великом нереду оступе'. Иначе, званична историја једва да зна ко је 'писар Стева' и одакле је” (Коларевећ 2016: 13–15).

био добро „накитио” ракијом, па стане да наваљује на Карађорђа да му дозволи да избаци „један топ на Турке”. Ђорђе га је дуго одговарао, пак, најпосле попусти: „Е, па удри, кад си толико навалио!” Стева опали! Тек се сутрадан обелоданило да је погодио баш шатор Хафиз-паше коме је топовско тане и „пребило ногу на двоје”. Јаучући од бола, паша је увио ногу у „зобницу пуну врућих мекиња”, сео на коња и одјахао у Ниш, где је убрзо подлегао ранама (Јокић 1980: 212; Милићевић 2002: 42–45). Сима Милутиновић мисли да се Хафиз-паша отровао „од срамоте л’, и сретше га бруке” (1993: 82). О надалеко чувеном херојству и жртвовању војводе Стевана Синђелића у Боју на Чегру (Милићевић 1888: 551, 650) постоји и другачија, пародична прича. Она збори да су браниоци шанца на Чегру непрекидно пили, а како се ракија смештала у једнаку бурад као и барут – Синђелић је у жељи да хицем из мале пушке отвори ново буре, омашком пуцао у слично буре, али буре с барутом. Сматра се да је у томе боју, 19. маја 1809, погинуло између три и четири хиљаде Срба (Љубинковић, Дрндарски 2012: 72). Анегдота из Другог српског устанка једнако сведочи да су се ракијом крепили и војници током Боја на Пожаревцу 1815. године. Неколико стотина Срба, који су се на пушкомет одстојања ушаначили испред Турака, „ту проведу они читав дан и без јела и без пића, нити им је ко шта могао донети; само Милош⁴⁶ даде после подне некаком човеку педесет гроша, те узме на леђа мешину ракије, и трчећи између Турски танета унесе је у опкопе” (Караџић 1969а: 68).

Напоследку, занимљиво је истаћи да је и само језгро распламсавања Првог српског устанка скопчано са гозбеном сликом света (Bahtin 1978), јер се први скуп устаничких завереника збио, 8/21. новембра, о Светом Аранђелу, 1803. године, у Орашцу (Златковић 2007: 177), када је Стеван Томић женио сина Максима. Да је свадба послужила као параван за тајни устанички збор, о томе сведочи учесник догађаја Петар Јокић:

Тамо су сватови већ били скупуљени. Потом, кад доведоше девојку, онда прота из Буковика Арсеније сврши венчање. После поседасмо у софру и почнемо ручати и пити. Кад почеше сватови играти, онда прота устаде иза софре као бајаги као стар да не може више да седи, па оде кроз шљиве доле у једну јаружицу. То исто учинише и они други, јер су се тако договорили били.

Прота је, затим, у „јаружици” одржао беседу и заклео првоустанике. Пао је договор да се до марта 1804. подигне буна. Након тога, завереници „изиђу из потока. Најпосле изиђе и Карађорђе и ја за њим, те горе опет у софру. Ту опет се почнемо веселити и богме и играти” (Јокић 1980: 165–163). Такође, и импулси Другог српског устанка у експлицитном су дослуху са гозбеним амбијентом, јер су, 7. априла 1815, завереници уточиште нашли у скровитој „пивници”⁴⁷ попа Ранка у Рудовцима. Поново је извршена заклетва и уговорено је да се на Цвети огласи устанак (Милутиновић 1837: 119; Бојовић 1974: 91).

⁴⁶ У раду је апстрахована систематизација сижеа и грађе који се тичу односа Милоша Обреновића према пићу и трпези, јер би, према множини и богатству материјала, тема завредела посебну, обимну студију.

⁴⁷ „Тридесетих година XIX века пиво је постало омиљено пиће варошког становништва. Оно се у Србију увозило највише из земунских пивара [...] Млинарски мајстор Вајнхапел схватио је уносност производње пива, па је затражио дозволу од кнеза да отвори пиварску радионицу. Пивара је отворена 1839. године, чиме је отпочео развој домаћег пиварства” (Љушић 2004: 100).

Према томе, устаничкој слици света својствени су одједи архаичне свести о обредној и култној семантици пијења и обедовања при заметању великих и важних послова и прегнућа. Осим тога, топоси пића (и трпезе) карактеристично и оштро, а каткада и веома суптилно, сенче устаничке јунаке и њихове савременике и испољавају раслојену и сложену слику рецепције, мотивисану личним, емотивним и друштвено-политичким агенсима. Такође, жанровски разноврсне усмене форме и записи, који стилизују мотиве винове лозе, винограда, грожђа, вина, ракије и пива, секундарно представљају важна сведочанства која занимљивим подацима употпуњују и богате повест пољопривреде, медицине, етнографије, као и историје приватног и свакодневног живота.

Литература и извори

- Аноним (<https://www.facebook.com/114052113729104/posts/267191368415177/> 31. 8. 2022).
- Арсенијевић, Лазар Баталака. *Историја српског устанка*. Књ. 1–2. Београд – Крагујевац: Прo-света – Светлост, 1988.
- Бањанац, Милорад. *Вук и Вуков завичај*. Тршић, 1997.
- Бојовић, Радивоје. *Битка на Чачку 1815. године*. Сепарат из зборника Народног музеја, V, 1974. Чачак, 1974. 87–112.
- Болић, Прокопије. *Совершенъ вѣнoдѣлаць или Наставленіе о Вѣнoдѣлїю, правлѣннo вїна и оцта, и пецѣву ракіе изъ разногѣ вѣществa, кое по собственному искуству, кое пакѣ по правилама найславнїи и найискуснїи овој земледѣлїя струки Списателя и Вѣнословаца, а особито по Шапталу*. Часть 1–2. У Будиму: Писмены Крал. Всеучилища Пештанскогѣ, 1816.
- Витезовић, Милован, сценариста. *Вук Караџић*. Телевизијска серија. Ђорђе Кадијевић, режија. Шеста епизода. Телевизија Београд, 1987.
- (<https://www.dailymotion.com/video/x5wtwx4/18.5.2018>)
- Витезовић, Милован. „О првој историји Првог устанка. Југовићева историја у Историји Павла Јoанновића”. Павле Јoанновић. *Историја најважнијих догађаја у Србији од год. 1459. до 19/20. септембра 1813. са Историјом Ивана Југовића*. Београд: Службени гласник, 2004, 9–24.
- Влајинац, Милан. *Речник наших старих мера у току векова*. Св. 1. Ђорђе Сп. Радојичић, Мехмед Беговић, ур. Посебна издања. Српска академија наука и уметности, књ. 349. Одељење друштвених наука, књ. 40. Београд: Научно дело, 1961.
- Влајинац, Милан. *Речник наших старих мера у току векова*. Св. 2. Ђорђе Сп. Радојичић, Мехмед Беговић, ур. Посебна издања. Српска академија наука и уметности, књ. 372. Одељење друштвених наука, књ. 47. Београд: Научно дело, 1964.
- Влајинац, Милан. *Речник наших старих мера у току векова*. Св. 3. Ђорђе Сп. Радојичић, Мехмед Беговић, ур. Посебна издања. Српска академија наука и уметности, књ. 418. Одељење друштвених наука, књ. 63. Београд: Научно дело, 1968.
- Влајинац, Милан. *Речник наших старих мера у току векова*. Св. 4. Мехмед Беговић, Сима Ђирковић, ур. Посебна издања. Српска академија наука и уметности, књ. 472. Одељење друштвених наука, књ. 74. Београд: САНУ, 1974.
- Војиновић, Станиша. „Хронологија живота и рада Симе Милутиновића Сарајлије”. *Сима Милутиновић Сарајлија. Књижевнo дело и културноисторијска улога*. Марта Фрајнд, ур. Београд: Институт за књижевност и уметност, 1993, 13–56.
- Вукићевић, Миленко. *Карађорђе I*. Београд: ИРО „Слобода”, 1986.
- Гавриловић, Михаило. *Милош Обреновић. Књига друга (1821–1826)*. Београд: Задужбина И. М. Коларца, 1909.
- Гезман, Герхард, ур. „Ерлангенски рукопис старих српскохрватских народних песама”. *Зборник за историју, језик и књижевност српског народа*. Српска краљевска академија. Одељење 1, Споменници на српском језику, књ. 12. Ср. Карловци: Српска манастирска штампарија, 1925.

- Ђорђевић, Тихомир Р. *Из Србије кнеза Милоша, културне прилике од 1815. до 1839.* Београд: Геца Кон, 1922.
- Ђурић, Јанићије. „Копија Историје сербске”. *Казивања о Српском устанку 1804.* Драгана Самарџић, ур. Београд: СКЗ, 1980, 1–68.
- Златковић, Бранко. *Први српски устанак у говору и твору, анегдоте и сродне приповедне врсте усмене књижевности о Првом српском устанку.* Београд – Аранђеловац: Институт за књижевност и уметност – Фонд „Први српски устанак”, 2007.
- Златковић, Бранко. *Мале приче о Вуку Караџићу (од 1787. до 1824).* Београд: Институт за књижевност и уметност, 2015.
- Златковић, Иван. *Епска биографија Марка Краљевића, тематско-мотивска основа.* Београд: Рад – Културно-просветна заједница Србије – Институт за уметност и књижевност, 2006.
- Јоанновић, Павле. *Историја најважнијих догађаја у Србији од год. 1459. до 19/20. септембра 1813. са Историјом Ивана Југовића.* Београд: Службени гласник, 2004.
- Јокић, Петар. „Причања Петра Јокића о Српском устанку”. *Казивања о Српском устанку 1804.* Драгана Самарџић, ур. Београд: СКЗ, 1980, 149–263.
- Каменски, Дмириј Бантиш. „Писма једног Руса о Србији за време устанка 1808 године”. Превела Јелена М. Вукићевић. *Звезда.* Београд, 1901, 156–176.
- Каниц, Феликс. *Србија, земља и становништво I–II.* Београд: СКЗ – Рад: 1985.
- Караџић, Вук Стефановић. *Српске јуначке пјесме.* Беч: Књижарница Фр. Фолке, 1833.
- Караџић, Вук С. *Српски рјечник иступачен њемачкијем и латинскијем ријечима.* Беч: Штампарија Јерменскога намастира, 1852.
- Караџић, В. С. „Српски рјечник (1818)”. *Сабрана дела Вука Караџића.* Књ. II. П. Ивић, ур. Београд: Просвета, 1966.
- Караџић, В. С. „О језику и књижевности II”. *СДВК.* Књ. XIII. М. Павић, ур. Београд: Просвета, 1968.
- Караџић, В. С. „Историјски списи I”. *СДВК.* Књ. XV. Р. Самарџић, ур. Београд: Просвета, 1969а.
- Караџић, В. С. „Историјски списи II”. *СДВК.* Књ. XVI. Р. Самарџић, ур. Београд: Просвета, 1969б.
- Караџић, В. С. „Даница 1826, 1827, 1828, 1829, 1834”. *СДВК.* Књ. VIII. М. Павић, ур. Београд: Просвета, 1969в.
- Караџић, Вук С. „Етнографски списи”. *СДВК.* Књ. XVII. Миленко С. Филиповић, ур. Београд: Просвета, 1972а.
- Караџић, В. С. „О Црној Гори, Разни списи”. *СДВК.* Књ. XVIII. Г. Добрашиновић, ур. Београд: Просвета, 1972б.
- Караџић, В. С. „Српске народне пјесме I”. *СДВК.* Књ. IV. В. Неђић, ур. Београд: Просвета, 1975.
- Караџић, В. С. „Српске народне пјесме IV”. *СДВК.* Књ. VII. Љ. Зуковић, ур. Београд: Просвета, 1986.
- Караџић, В. С. „Преписка I 1811–1821”. *СДВК.* Књ. XX. Г. Добрашиновић, ур. Београд: Просвета, 1987.
- Караџић, В. С. „Преписка II 1822–1825”. *СДВК.* Књ. XXI. Г. Добрашиновић, ур. Београд: Просвета, 1988а.
- Караџић, В. С. „Преписка IV 1829–1832. *СДВК.* Књ. XXIII. Г. Добрашиновић, ур. Београд: Просвета, 1988б.
- Караџић, В. С. „Преписка III 1826–1828”. *СДВК.* Књ. XXII. Г. Добрашиновић, ур. Београд: Просвета, 1989.
- Вук. С. Караџић. „Нови завјет”. *СДВК.* Књ. X. В. Мошин, Д. Богдановић. Београд: Просвета, 1974.
- Клеут, Марија. *Из колебе у дворове господске. Фолклорна збирка Милице Стојадиновић Српкиње.* Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за књижевност и уметност, 1990.
- Ковачевић, Божидар, ур. *Први српски устанак – према казивањима устаника и савремених поспатрача.* Београд: Ново покољење, 1949, 190.

- Коларевих, Владета. *Усмена небшина – Карађорђе и његови устаници у народном предању и архивској грађи*. Орашац: Задужбинско друштво „Први српски устанак”, 2016.
- Коларевих, Владета. „Веначака виноградарска задруга (1903–2003)”. *Трагови II*. Зборник. Аранђеловац: Удружење истраживача „Трагови, 2019, 61–70.
- Косидовски, Зенон. *Библијске легенде*. Београд: СКЗ, 1991.
- Крстић, Никола. „Белешке покојног владике Мушицког о Филипу Вишњићу”. *Гласник Друштва србске словесности*. Књ. XX, 1866, 236–243.
- Куниберт, Бартоломео. *Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића 1804–1850*. Књ. I. Београд: Просвета, 1988.
- Љубинковић, Ненад. *Трагања и одговори, студије из народне књижевности и фолклора (1)*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2010.
- Љубинковић, Ненад. „Гусле и епска усмена песма – сведоци историјских догађања, чувари историјског памћења”. *1804*, часопис Задужбинског друштва „Први српски устанак”. Б. Златковић, ур. Година IX, број 12–13. Орашац, 2017, 70–73.
- Љубинковић, Ненад, Мирјана Дрндарски. *Први српски устанак од историје до „народне историје” и њене усмене митизације (почетак настајања нове српске државе)*. Београд – Орашац: Наша прича плус – Задужбинско друштво „Први српски устанак”, 2012.
- Љушић, Радош. *Кнежевина Србија (1830–1839)*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.
- Маринковић, Боривоје, ур. *Доситеј у говору и твору, збирка записа и анегдота*. Београд: Нолит, 1961.
- Матицки, Миодраг. „Карађорђево војводе у лирским народним песмама”. *Даница, српски народни илустровани календар за годину 1997*. Београд: Вукова задужбина, 1997, 378–393.
- Милиновић, Тома Морињанин. *Умотворине Томе Милиновића Моринянина, бившега војводе при србској артилерији у време србског војводе Кара-Ђорђа Петровића*. У Београду: Књажевства Србскога Књигопечатњомъ, 1847.
- Милићевић, Милан Ђ. *Кнежевина Србија*. Београд: Државна штампарија, 1876.
- Милићевић, Милан Ђ. *Поменик знаменитих људи у српског народа новијег доба*, Београд. 1888.
- Милићевић, М. Ђ., ур. „Стогодишњица Вука Стеф. Караџића прослављена 1888. у Београду”. *Споменик СКА*. VII. Београд: СКА, 1890.
- Милићевић, М. Ђ. *Карађорђе у говору и у твору*. Београд: Чигоја штампа, 2002.
- Милутиновић, Симеон Сарајлија. *Историја Србије од почетка 1813-е до конца 1815-те године*. У Лайпцигу: Кодь Берн. Таухница Јуниора, 1837.
- Милутиновић, Сима Сарајлија. *Трагедија српског господара и војводе Карађорђа*. Тања Поповић, ур. Београд – Горњи Милановац: БИГЗ – Народна библиотека Србије – Дечје новине, 1990.
- Милутиновић, Симо Сарајлија. *Србијанка*. Душан Иванић, ур. LXXXVI, књ. 573. Београд: Српска књижевна задруга, 1993.
- Милутиновић, Сима Сарајлија. *Житија устаника*. Милорад Радевић, ур. Коцељева: Библиотека „Јанко Веселиновић”, 2003.
- Ненадовић, Константин. *Живот и дела великог Ђорђа Петровића Карађорђа, Врховног Војводе, ослободиоца и Владара Србије и живот његови Војвода и јунака I*, Беч, 1883.
- Ненадовић, Константин. *Живот и дела великог Ђорђа Петровића Карађорђа, Врховног Војводе, ослободиоца и Владара Србије и живот његови Војвода и јунака II*, Беч, 1884.
- Ненадовић, Прота Матеја. *Мемоари*. Нови Сад – Београд: Матица српска – СКЗ, 1969.
- Нинковић, Нићифор. *Жизниописанија моја (1807–1842)*. Тома Поповић, ур. Нови Сад: Матица српска, 1972.
- Огњановић, Илија. *Занимљиве приче и белешке из живота знаменитих Срба*. Загреб, 1900.
- Орфелин, Захарије. *Искусни подрумар*. Будим, 1808.
- Перовић, Радослав, ур. *Први српски устанак, акта и писма на српском језику*. Књ. 1: 1804–1808. Београд: Народна књига, 1977.

- Петровић, Гордана Гарић. „Прилог историји виноградарства и винарства у Србији”. *Историјски часопис*, LX. Београд: Историјски институт, 2011, 231–245.
- Петровић, Ђорђе. *Деловодни протокол Карађорђа Петровића [1812–1813]*. Миле Недељковић, Миливоје Станковић, ур. Крагујевац – Топола: Светлост – Центар за културу „Душан Петровић Шане”, 1988.
- Петровић, Игор. *Опленачка берба*. Топола: ГО „Опленац, 2013.
- Пирх, Ото Дубислав. *Путовање по Србији у години 1829*. Превео Драгиша Т. Мијушковић. Београд: Штампарија Д. Димитријевића, 1900.
- Поповић, Душан. *Србија и Београд од Пожаревачког до Београдског мира (1718–1739)*. Београд: Српска књижевна задруга, 1950.
- Поповић, Миодраг. *Вук Стеф. Караџић*. Београд: Нолит, 1987
- Раденковић, Љубинко. *Симболика света у народној магији Јужних Словена*. Ниш – Београд: Просвета – Балканолошки институт САНУ, 1996.
- Рајковић, Ђорђе. *Изабрани списи I, Биографије књижевника*. Н. Сад: Матица српска, 1950.
- Ранке, Леополд. *Историја српске револуције*. Део први. Превео Стојан Новаковић. Београд: Државна штампарија, 1864.
- Самарџија, Снежана. „Вино пију три добра јунака (Сижејни потенцијал формуле у усменој поезији)”. *Промислања традиције. Фолклорна и литерарна истраживања*. Ур. Бошко Сувајџић, Бранко Златковић. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2014, 63–96.
- Срезњевски, Измаил Иванович. *Вук Стефановић Караџић*. Голуб Добрашиновић, ур. Београд, 1987.
- Станисављевић, Вукашин. *Хајдук Вељко у народној песми*, Београд, 1988.
- Стојановић, Исидор. „Вредноћа гусала и како су ове постале?” *Сербскій Народній Листъ*. Год. 7, число 46. Будим: Крал. всеучилища печатња, 1842, 359–361.
- Сувајџић, Бошко. *Певач и традиција*. Београд: Завод за уџбенике, 2010.
- Таубе, Фридрих Вилхем фон. *Историјски и географски опис Краљевине Славоније и Војводства Срема*. Превео Бошко Петровић. Нови Сад: Матица српска, 1998.
- Толстој Светлана М., Љубинко Раденковић, ур. *Словенска митологија, енциклопедијски речник*. Београд: Zepet book world, 2001.
- Тројановић, Сима. „Старинска српска јела и пића”. *Српски етнографски зборник*. Српска Краљевска Академија, књ. 2. У Београду: Државна штампарија Краљевине Србије.
- Фотић, Александар. „Андре Жилијен и прве светске класификације српских вина 1816, 1822. и 1832. године”. *Зборник Матице српске за друштвене науке*. Год. 71, бр. 176, Нови Сад, 2020, 519–541.
- Чајкановић, Веселин. *Сабрана дела из српске религије и митологије 1910–1924*. Књига прва. Војислав Ђурић, ур. Београд: СКЗ – БИГЗ – Паргенон, 1994.
(<https://www.academia.edu/23936247/%D0%92%D0%B5%D1%81%D0%B5%D0%39>. 3. 9. 2022)
- Bahtin, Mihail. *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjeg veka i renesanse*. Beograd: Nolit, 1978.
- Grevs, Robert. *Grčki mitovi*. Preveo Boban Vein. Beograd: Familet, 2002.
- Kruzec, Agata. „Vukova trepeza – kulinarska terminologija u prvom izdanju 'Srpskog rječnika' Vuka Stefanovića Karadžića (1818)”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 47, 1/2, Нови Сад: Матица српска, 2004, 233–296.
- Meletinski, E. M. *Poetika mita*. Preveo Jovan Janićijević. Beograd: Nolit, 1983.
- Zirojević, Olga. „Ovaj dar boga i matere zemlje da sijemo, da rasplodavamo, i da uživamo”. *Vreme*, nedeljnik. Broj 939–940, 29. decembar, 2008. (<https://www.vreme.com/cms/view.php?id=786784/> 13. 5. 2018)

DRINKING (AND DINING) –
GENERAL CHARACTER PLACES IN THE BIOGRAPHIES
OF THE INSURGENTS AND THEIR CONTEMPORARIES

Summary

Based on an insight into various folkloristic, ethnographic, memoir, travelogue, epistolary, biographical, historiographical, and archival materials, which abound and bear witness to details from the lives and biographies of the notable figures of the First and Second Serbian Uprising (1804–1805) – the paper explores, thematizes, and analyzes the episodes that, with interesting examples, in a secondary and indirect way, complete the history of the culture of making, consuming, using, and measuring the volumes of fruity alcoholic beverages at the beginning and during the 19th century. Mentions of vines, vineyards, grapes, wine, brandy, and beer appear in the functions of a specific, but often tendentious characterization of the hero, and are manifested in a variety of forms: from casual information, rumor and gossip, to lyrical and epic poems, to genres legends and anecdotes.

Keywords: grapes, vineyard, wine, brandy, beer, First and Second Serbian Uprising, uprising heroes, biographies, lyrical and epic poem, narrations, legends, anecdote.